

VOLKS VERMAKEN IN HASSELT.

Door M. Kramer (verkort uit : Hasselt Historiaeel jrg. 13 nr. 2 (1996)

Iedere stad in Nederland kent zijn volksvermaken. En Hasselt is daarop geen uitzondering. Tot op zekere hoogte zijn die algemeen. Maar het is toch leuk om eens een paar van die volksvermaken uit het stadsarchief te lichten. In grote lijnen zijn er drie soorten volksvermaak. Kansspelen, binnen en buiten, religieuze feesten en een markt met feesten tijdens de kermis. De laatste groep is een apart artikel waard. In dit artikel komen alleen de kansspelen en de religieuze festiviteiten aan de orde. Kansspelen waren in het verleden, vooral in de middeleeuwen, heel populair. Het was vaak ook het enige vertier: gokken en drinken.

Het leven was hard, er heerste armoede, ziekte en misdaad. Op de kleinste vergrijpen stonden zware straffen. De gezinnen waren groot en vrouwen zwoegden zich door de huishouding. Drank was een dankbare manier om even aan de omstandigheden te ontsnappen, zelfs voor de aller armsten. In de herberg waren ook spelletjes zoals dobbelen, triktrak, domino, kaartspelen om maar eens wat te noemen. Spelletjes die zich vaak heel goed leenden voor gokken. Drank en verlies was lang niet altijd een ideale combinatie. Geweld in de herberg was geen uitzondering. En je kon van alles verliezen, soms zelfs je kleren. Er waren steden die verboden vee, vrouwen en kinderen in te zetten tijdens het spel.

Het zal duidelijk zijn, dat stedelijke overheden lang niet altijd blij waren met dit vermaak. Ze kwamen met verboden, maar dat werkte niet. Ook belasting heffen is niet erg effectief, want controle is moeilijk. Kortom, het gokspel bleef, tegen wil en dank.

In het stadsarchief van Hasselt worden in 1447 dobbelen, werpen met kloten en ballen genoemd, als populaire bezigheid. Klootschieten en de variant kolven, was een spel dat dus veel werd gespeeld. De oudste beschrijving van het kolfspel dateert uit 1297. Met een stok die aan onderkant gebogen was, moest een bal of kloot worden geslagen. Wie in het minste aantal slagen een bepaald doel bereikte, was de winnaar. Dat doel kon wel vijf kilometer verder weg zijn, eii bestaan uit een boom of deu?" een gebouw.

In hetzelfde jaar wordt vermeld het kreyebicken. Dit spel werd verboden evenals het raden "effen off misse" Dit was een kansspel, waarbij men raden of iets goed of fout was. Hierbij werden waarschijnlijk te veel schulden gemaakt. Verder wordt in dit jaar vermeld het schaken. Dit is ook al een oud spel. Het wortafelen (worp en bord) is een soort trik-trakspel met een verkeersbord. Het materiaal was primitief, maar het enthousiasme was daar niet minder om.

In Hasselt was het kerkhof kennelijk nogal in trek als speelbaan. Het kolven kon zelfs in de kerk worden gespeeld. Daar was een baan voor nodig van ca. 20 meter lang en 5 meter breed. Aan de uiteinden van de baan bevonden zich twee palen, 15 meter van elkaar en 21/2 meter van de korte zijde. De massieve bal moest tegen de achterpaal worden geslagen. Daarbij moet je wel bedenken, dat de kerk ook dienst deed als begraafplaats, markt en het loslaten van honden. Kortom, er werd volop geleefd in de kerk. Het zal duidelijk wezen, dat er ook wel eens een ruit sneuvelde. Glas was duur in die tijd. dus het stadsbestuur vond kolven in en bij de kerk niet plezierig en verbood het.

Spelen na zonsondergang bij kaarslicht in schuren, kroegen en achterhuizen moesten bij schepenen worden gemeld. Het kolfspel kon ook nog op het ijs worden beoefend, een ideale gladde ondergrond. Dat was samen met het schaatsen, de enige gelegenheid om winst of verlies om te zetten in een versnapering zonder boete of belasting. Men moest die dan wel op het ijs nuttigen. Daar bleef het natuurlijk niet bij als het om kansspelen ging. Dobbelen is al genoemd. En ook twee middeleeuwse spelen Kreyenbicken en langen of pausten vinden we in het archief. En nu is er even een probleem. Het is niemand echt duidelijk hoe die spelen toen werden gespeeld. Er zijn wel archiefgegevens maar geen beschrijvingen van deze spelen. Duidelijk is dat Kreyenbicken in deze omgeving veel gespeeld werd, zoals we kunnen lezen in de archieven van Zwolle en Ommen. Letterlijk staat in archief gegevens uit Ommen: "Weeck dat genant speelde mit dobbelstenen in onser stad vrijhede anders dan mit schiven offkreybicken, dan is den weerde om tien gg. Ende elke dobbel er om een pont". Ook in Zwolle werd dit spel van geld in 1464 verboden, net als in Elburg en Harderwijk. Het is in ieder geval een kansspel en er mocht niet om geld gewed worden, dat is wel duidelijk. Letterkundig wordt er aan een spel met kraaiebekken, een soort haken, of aan kegelen gedacht. Een tweede spel is langen of pausten. Daar weten we eigenlijk nog minder van. Het is ook een kansspel en het werd vermoedelijk met schijven gespeeld. Uit de naam lengen, zou je misschien op kunnen maken dat er verlengd of vergroot kon worden met een tweede bord.

Zolang er geen echte speelverslagen opduiken, zal het toch wel gissen blijven. Het enige dat echt duidelijk is, is dat ook dit kansspel in de rij dobbelen, kaarten, enzovoort valt, en dat spelen om geld niet werd toegestaan. Gelukkig zijn er nog spelen die wel duidelijk zijn. Schaken, kaarten en wortafelen. Dat laatste spel kennen wij als trik-trak of de variant backgammon. Maar ook die kunnen uit de hand lopen als er geld bij te pas komt. Met alle narigheid, die dat te weeg kan brengen.

Ook vermaken rond kerkelijke feesten en de jaarwisseling zijn bekend.

In 1795 werd het schieten al gemeld. Net als foekepotten. Armen die langs de straat eten mochten ophalen bij de beter bedeelden. Daarbij hoorde dan een aarden pot met een varkensblaas en daarin een stokje, waarmee gerommeld kon worden. Een deel van het lied horen we nog steeds in steden als Naarden, maar ook in Hasselt. "' K heb zo lange met de rommelpot(foekepot) loop 'n 'k heb geen geld om brood te koop'n ". Alleen horen wij dit anno 1996 op 10 november door de kinderen zingen.

In 1732 werd dit gebruik verboden op vasten avond. Een dag die ook na de Reformatie voor velen een hoogtepunt was. Er werd dan veel en lekker gegeten en gedronken in huizen en herbergen, en ook de armen hadden daar recht op. De mensen gingen zich verkleden en schminken, en maakten op straat feest. Dat feest kennen we nog steeds als het carnaval. Vastenavond was de dag voor dat de vasten begon (veertig dagen voor pasen) Het is wel opvallend dat in 1675, bijna 100 jaar na het afschaffen van de Rooms Katholieke tradities, de bevolking nog steeds feest vierden op vastenavond. En de foekepot was zelfs in 1732 nog niet verdwenen. Er is één traditie die nu gelukkig niet meer bij het carnaval hoort: het ganstrekken. Een dode gans werd tussen twee bomen of palen gehangen. De hals werd ingesmeerd met vet, olie of zeep. De kunst was nu om lopend, rijdend op een paard of op een wagen, de kop van de gans te pakken en die er af te trekken. Ook een gans boven water ophangen kon. Een boot verving dan het paard of de wagen. Zelfs op het ijs is het ganstrekken uit te voeren. In sommige streken ging men nog verder. De gans werd met een knuppel geslagen, terwijl men passeerde.

In de schuttershallen konden de schutters oefenen door op de bruid of bruidegom te schieten, een jaarlijks feest. Kortom vastenavond was een groot feest voor jong en oud, adel en arme mensen. Dat was het voor de Reformatie maar ook na de Reformatie. Stedelijke boetes en verboden konden dat niet verhinderen. Op derde pinksterdag was er een andere traditie: het papegaaischieten. Een traditie die nu in het zuiden van het land en in Duitsland nog steeds in ere wordt gehouden. Op 16 mei 1643 beschrijft het stadsarchief hetzelfde schuttersfeest. Een bonte vogel is het doelwit van de schutters. De beste schutter mag zich dat jaar schutterskoning noemen. In de praktijk van de Middeleeuwen viel dit feest soms samen met de kermis. De kermis, die bij de bedevaart werd gevierd, zou ook zo'n gelegenheid kunnen zijn. In Hasselt werd tot 1898 de kermis gevierd op Pinkstermaandag en dinsdagmiddag.

Volksvermaken zijn vaak terug te voeren naar oude tradities. Dat geldt voor iedere stad in Nederland en Hasselt vormde en vormt daarop geen uitzondering.

Bron:

- Stadsarchief Hasselt
- De volksvermaken J. ter Gouw
- Folklore der Lage Landen onder redactie van Dr.j.W.R. de Haan
- Middelnederlands woordenboek Verwijs / Verdam
- Van Goor's Folkloristisch woordenboek
- Timpen, hinkelen en pierebollen Jack Botermanse.a.